

www.mientayvn.com

Dịch tiếng anh chuyên ngành khoa học tự nhiên và kỹ thuật.

Dịch các bài giảng trong chương trình học liệu mở của học viện MIT, Yale.

Tìm và dịch tài liệu phục vụ cho sinh viên làm seminar, luận văn.

Tại sao mọi thứ đều miễn phí và chuyên nghiệp ???

Trao đổi trực tuyến tại:

http://www.mientayvn.com/chat_box_toan.html

CHÖÔNG 3
HEÄPHÖÔNG TRÌNH
TUYEÄN TÍNH

I. NHÃT BÃI TOÃN :

Hệ phương trình tuyến tính n pt và n ẩn có dạng

$$Ax = b$$

với

$$A = (a_{ij}) = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{pmatrix} \quad x = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \dots \\ x_n \end{pmatrix} \quad b = \begin{pmatrix} b_1 \\ b_2 \\ \dots \\ b_n \end{pmatrix}$$

Các phương pháp giải

➤ Phương pháp giải chính xác

- Phương pháp Gauss
- Phương pháp Gauss-Jordan
- Phương pháp nhân tử LU
- Phương pháp Cholesky

➤ Phương pháp giải gần đúng

- Phương pháp lặp Jacobi
- Phương pháp lặp Gauss-Seidel

II. PHƯƠNG PHÁP GAUSS

1. Các dạng ma trận đặc biệt :

a. Ma trận chéo :

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & 0 & \dots & 0 \\ 0 & a_{22} & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & a_{nn} \end{pmatrix}$$

$$\det A = a_{11} a_{22} \dots a_{nn} \neq 0 \Leftrightarrow a_{ii} \neq 0, \forall i$$

$$\text{Nghiem } x_i = b_i / a_{ii}$$

b. Ma trận tam giác dưới

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & 0 & \dots & 0 \\ a_{21} & a_{22} & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{pmatrix}$$

$$\det A = a_{11} a_{22} \dots a_{nn} \neq 0 \Leftrightarrow a_{ii} \neq 0, \forall i$$

Phương trình nghiệm

$$\begin{cases} x_1 = \frac{b_1}{a_{11}} \\ x_k = \frac{1}{a_{kk}} \left[b_k - \sum_{j=1}^{k-1} a_{kj} x_j \right], k = 2, n \end{cases}$$

c. Ma trận tam giác trên :

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ 0 & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & a_{nn} \end{pmatrix}$$

$$\det A = a_{11} a_{22} \dots a_{nn} \neq 0 \Leftrightarrow a_{ii} \neq 0, \forall i$$

Phương trình có nghiệm

$$\begin{cases} x_n = \frac{b_n}{a_{nn}} \\ x_k = \frac{1}{a_{kk}} [b_k - \sum_{j=k+1}^n a_{kj} x_j], k = 1, n-1 \end{cases}$$

2. Phương pháp Gauss :

Ta sử dụng các phép biến đổi sơ cấp theo dòng để chuyển ma trận A về ma trận tam giác trên

Các phép biến đổi sơ cấp theo dòng

- hoán chuyển 2 dòng
- nhân 1 dòng với 1 số khác 0
- cộng 1 dòng với dòng khác

Ví dụ: Giải hệ phương trình

$$\begin{cases} x_1 - x_2 + 2x_3 - x_4 = -8 \\ 2x_1 - 2x_2 + 3x_3 - 3x_4 = -20 \\ x_1 + x_2 + x_3 = -2 \\ x_1 - x_2 + 4x_3 + 3x_4 = 4 \end{cases}$$

Giải

$$\begin{aligned} [A/b] &= \left(\begin{array}{cccc|c} 1 & -1 & 2 & -1 & -8 \\ 2 & -2 & 3 & -3 & -20 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & -2 \\ 1 & -1 & 4 & 3 & 4 \end{array} \right) \xrightarrow{\substack{h_2=h_2-2h_1 \\ h_3=h_3-h_1 \\ h_4=h_4-h_1}} \left(\begin{array}{cccc|c} 1 & -1 & 2 & -1 & -8 \\ 0 & 0 & -1 & -1 & -4 \\ 0 & 2 & -1 & 1 & 6 \\ 0 & 0 & 2 & 4 & 12 \end{array} \right) \\ &\xrightarrow{\substack{h_2 \leftrightarrow h_3 \\ h_4=h_4/2}} \left(\begin{array}{cccc|c} 1 & -1 & 2 & -1 & -8 \\ 0 & 2 & -1 & 1 & 6 \\ 0 & 0 & -1 & -1 & -4 \\ 0 & 0 & 1 & 2 & 6 \end{array} \right) \xrightarrow{h_4=h_4+h_3} \left(\begin{array}{cccc|c} 1 & -1 & 2 & -1 & -8 \\ 0 & 2 & -1 & 1 & 6 \\ 0 & 0 & -1 & -1 & -4 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 2 \end{array} \right) \end{aligned}$$

Giải pt ma trận tam giác trên, ta ñöôc nghiệm

$$x = (-7, 3, 2, 2)^t$$

III. PHƯƠNG PHÁP NHÂN TỬ LU

Phân tích ma trận A thành tích 2 ma trận L và U

$$A = LU$$

L : ma trận tam giác dưới

U : ma trận tam giác trên

Phương trình $Ax = b \Leftrightarrow L(Ux) = b$

Ta ãa veà giải 2 hệ phương trình

$$\begin{cases} Ly = b \\ Ux = y \end{cases}$$

Phương pháp Doolittle :

Giả sử A ma trận không suy biến và $a_{11} \neq 0$

Ta có thể phân tích A thành

$$A = LU$$

$$L = \begin{pmatrix} 1 & 0 & \dots & 0 \\ l_{21} & 1 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ l_{n1} & l_{n2} & \dots & 1 \end{pmatrix}$$

Ma trận Δ dưới

$$U = \begin{pmatrix} u_{11} & u_{12} & \dots & u_{1n} \\ 0 & u_{22} & \dots & u_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & u_{nn} \end{pmatrix}$$

Ma trận Δ trên

Các phần tử của L và U được xác định theo công thức

$$\left\{ \begin{array}{l} u_{1j} = a_{1j}, \quad 1 \leq j \leq n \\ l_{i1} = \frac{a_{i1}}{u_{11}}, \quad 2 \leq i \leq n \\ u_{ij} = a_{ij} - \sum_{k=1}^{i-1} l_{ik} u_{kj}, \quad 1 < i \leq j \\ l_{ij} = \frac{1}{u_{jj}} \left[a_{ij} - \sum_{k=1}^{j-1} l_{ik} u_{kj} \right], \quad 1 < j < i \end{array} \right.$$

Ví dụ: Giải hệ phương trình

$$\begin{cases} 2x_1 + 2x_2 - 3x_3 = 9 \\ -4x_1 - 3x_2 + 4x_3 = -15 \\ 2x_1 + x_2 + 2x_3 = 3 \end{cases}$$

Giải

Ta phân tích

$$A = \begin{pmatrix} 2 & 2 & -3 \\ -4 & -3 & 4 \\ 2 & 1 & 2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -2 & 1 & 0 \\ 1 & l_{32} & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 2 & 2 & -3 \\ 0 & u_{22} & u_{23} \\ 0 & 0 & u_{33} \end{pmatrix}$$

$$u_{22} = a_{22} - l_{21}u_{12} = 1$$

$$u_{23} = a_{23} - l_{21}u_{13} = -2$$

$$l_{32} = \frac{1}{u_{22}}(a_{32} - l_{31}u_{12}) = -1$$

$$u_{33} = a_{33} - l_{31}u_{13} - l_{32}u_{23} = 3$$

Giaí hệ $Ly = b$

$$\begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -2 & 1 & 0 \\ 1 & -1 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 9 \\ -15 \\ 3 \end{pmatrix} \Rightarrow y = \begin{pmatrix} 9 \\ 3 \\ -3 \end{pmatrix}$$

Giaí hệ $Ux = y$

$$\begin{pmatrix} 2 & 2 & -3 \\ 0 & 1 & -2 \\ 0 & 0 & 3 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 9 \\ 3 \\ -3 \end{pmatrix} \Rightarrow x = \begin{pmatrix} 2 \\ 1 \\ -1 \end{pmatrix}$$

Nghiệm $x_1 = 2, x_2 = 1, x_3 = -1$

TH ñaõ bieã : A ma traã 3 ñoõng cheõ

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & 0 & \dots & 0 & 0 \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & \dots & 0 & 0 \\ 0 & a_{32} & a_{33} & \dots & 0 & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & a_{m-1} & a_{nn} \end{pmatrix}$$

Ta phaõn tích A thaõnh LU võõ

$$L = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & \dots & 0 \\ l_{21} & 1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & l_{32} & 1 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & 1 \end{pmatrix} \quad U = \begin{pmatrix} u_{11} & u_{12} & 0 & \dots & 0 \\ 0 & u_{22} & u_{23} & \dots & 0 \\ 0 & 0 & u_{33} & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & u_{nn} \end{pmatrix}$$

Các phần tử của L và U được xác định như sau theo công thức

$$\left\{ \begin{array}{l} u_{11} = a_{11}, u_{12} = a_{12}, l_{21} = \frac{a_{21}}{u_{11}} \\ u_{ii} = a_{ii} - l_{ii-1}u_{i-1i}, \quad i = 2, n \\ u_{ii+1} = a_{ii+1}, \quad i = 2, n-1 \\ l_{i+1i} = \frac{a_{i+1i}}{u_{ii}}, \quad i = 2, n-1 \end{array} \right.$$

Ví dụ: Giải hệ phương trình $Ax = b$

$$A = \begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix} \quad b = \begin{pmatrix} 2 \\ 1 \\ 2 \end{pmatrix}$$

Giải

Ta phân tích

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -1/2 & 1 & 0 \\ 0 & l_{32} & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ 0 & u_{22} & u_{23} \\ 0 & 0 & u_{33} \end{pmatrix}$$

$$u_{22} = a_{22} - l_{21}u_{12} = 3/2$$

$$u_{23} = a_{23} = -1, \quad l_{32} = \frac{a_{32}}{u_{22}} = -2/3$$

$$u_{33} = a_{33} - l_{32}u_{23} = 4/3$$

Giai hệ $Ly = b$

$$\begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -1/2 & 1 & 0 \\ 0 & -2/3 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 2 \\ 1 \\ 2 \end{pmatrix} \Rightarrow y = \begin{pmatrix} 2 \\ 2 \\ 10/3 \end{pmatrix}$$

Giai hệ $Ux = y$

$$\begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ 0 & 3/2 & -1 \\ 0 & 0 & 4/3 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 2 \\ 2 \\ 10/3 \end{pmatrix} \Rightarrow x = \begin{pmatrix} 5/2 \\ 3 \\ 5/2 \end{pmatrix}$$

Nghiệm $x_1 = 5/2, x_2 = 3, x_3 = 5/2$

III. PHƯƠNG PHÁP CHOLESKY

Định nghĩa :

➤ Ma trận A gọi là **đối xứng** nếu
$$A = A^t$$

➤ Ma trận A gọi là **hình dương** nếu

$$x^t Ax = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n a_{ij} x_i x_j > 0, \forall x = (x_1, x_2, \dots, x_n)^t \in R^n, x \neq 0$$

Để kiểm tra xác định dương, ta dùng định lý sau:

Định lý:

Ma trận A là xác định dương khi và chỉ khi tất cả các định thức con chính của nó đều dương

Ví dụ: Kiểm tra tính xác định dương của ma trận

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 1 & -1 \\ 1 & 2 & 0 \\ -1 & 0 & 4 \end{pmatrix}$$

Giải

Các định thức con chính: $\Delta_1 = 1 > 0, \Delta_2 = \begin{vmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 2 \end{vmatrix} = 1 > 0$

$$\Delta_3 = \begin{vmatrix} 1 & 1 & -1 \\ 1 & 2 & 0 \\ -1 & 0 & 4 \end{vmatrix} = -1 \begin{vmatrix} 1 & 2 \\ -1 & 0 \end{vmatrix} - 0 \begin{vmatrix} 1 & 1 \\ -1 & 0 \end{vmatrix} + 4 \begin{vmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 2 \end{vmatrix} = 2 > 0$$

Vậy A là xác định dương

Nhị thức (Cholesky) :

Nếu A ma trận hội và xác định dương, thì tồn tại ma trận Δ đối xứng, khả nghịch B sao cho

$$A = BB^t$$

Ma trận $B = (b_{ij})$ tìm theo công thức sau :

$$\left\{ \begin{array}{l} b_{11} = \sqrt{a_{11}} \\ b_{i1} = \frac{a_{i1}}{b_{11}}, \quad 2 \leq i \leq n \\ b_{ii} = \sqrt{a_{ii} - \sum_{k=1}^{i-1} b_{ik}^2}, \quad 2 \leq i \leq n \\ b_{ij} = \frac{1}{b_{jj}} [a_{ij} - \sum_{k=1}^{j-1} b_{ik} b_{jk}], \quad 2 \leq j \leq i \end{array} \right.$$

Ví dụ: Giải hệ phương trình $Ax = b$

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 1 & -1 \\ 1 & 2 & 0 \\ -1 & 0 & 4 \end{pmatrix} \quad b = \begin{pmatrix} 1 \\ 2 \\ 3 \end{pmatrix}$$

Giải

Ta có A ma trận đối xứng và xác định dương

Phân tích $A = BB^t$

$$B = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1 & b_{22} & 0 \\ -1 & b_{32} & b_{33} \end{pmatrix}$$

Các hệ số

$$\begin{cases} b_{22} = \sqrt{a_{22} - b_{21}^2} = 1 \\ b_{32} = \frac{1}{b_{22}} [a_{32} - b_{31}b_{21}] = 1 \\ b_{33} = \sqrt{a_{33} - b_{31}^2 - b_{32}^2} = \sqrt{2} \end{cases}$$

Giaí heä $By = b$

$$\begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 \\ -1 & 1 & \sqrt{2} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 \\ 2 \\ 3 \end{pmatrix} \Rightarrow y = \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \\ 3/\sqrt{2} \end{pmatrix}$$

Giaí heä $B^t x = y$

$$\begin{pmatrix} 1 & 1 & -1 \\ 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & \sqrt{2} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \\ 3/\sqrt{2} \end{pmatrix} \Rightarrow x = \begin{pmatrix} 3 \\ -1/2 \\ 3/2 \end{pmatrix}$$

Nghiem $x_1 = 3$, $x_2 = -1/2$, $x_3 = 3/2$

IV. PHƯƠNG PHÁP LẬP

1. Chuẩn :

a. Chuẩn vector :

Định nghĩa :

Chuẩn của vector $x \in \mathbb{R}^n$ là hàm số thực ký hiệu là $\|x\|$, thỏa 3 điều kiện sau :

$$(i) \|x\| \geq 0, \forall x \in \mathbb{R}^n \text{ và } \|x\| = 0 \Leftrightarrow x=0$$

$$(ii) \|\lambda x\| = |\lambda| \|x\|, \forall x \in \mathbb{R}^n, \forall \lambda \in \mathbb{R}$$

$$(iii) \|x+y\| \leq \|x\| + \|y\|, \forall x, y \in \mathbb{R}^n$$

Còn nhiều công thức chuẩn khác nhau, xét 2 công thức

$$\forall x = (x_1, x_2, \dots, x_n)^t$$

$$\|x\|_{\infty} = \max_{1 \leq i \leq n} \{|x_i|\}$$

$$\|x\|_1 = \sum_{i=1}^n |x_i|$$

Đã đang kiểm tra $\|x\|_{\infty}$, $\|x\|_1$ là các chuẩn gọi là chuẩn ∞ và chuẩn 1

b. Chuẩn ma trận :

Định nghĩa :

Chuẩn của ma trận A được xác định theo công thức

$$\| A \| = \max_{x \neq 0} \frac{\| Ax \|}{\| x \|} = \max_{\|x\|=1} \| Ax \|$$

Định lý: Cho ma trận $A = (a_{ij})$, ta có

$$\| A \|_{\infty} = \max_{1 \leq i \leq n} \left\{ \sum_{j=1}^n | a_{ij} | \right\}$$

$$\| A \|_1 = \max_{1 \leq j \leq n} \left\{ \sum_{i=1}^n | a_{ij} | \right\}$$

c. Hoã tuï theo chuẩn :

Ñình nghóa :

Daỹ các vector $\{x^{(m)}\} \in R^n$ hoã tuï veà x theo chuẩn neũ $\|x^{(m)} - x\| \rightarrow 0$ khi $m \rightarrow \infty$

Ñình lyũ:

Daỹ $\{x^{(m)} = (x_1^{(m)}, x_2^{(m)}, \dots, x_n^{(m)})\} \in R^n$ hoã tuï veà $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ theo chuẩn neũ vaø chæ neũ daỹ $\{x_k^{(m)}\}$ hoã tuï veà x_k khi $m \rightarrow \infty, \forall k = 1, n$

2. Phương pháp lặp :

Ta chuyển hệ về dạng

$$x = Tx + c$$

Với T là ma trận vuông cấp n và c là vector

Nếu tìm nghiệm gần đúng, với vector ban đầu $x^{(0)}$, ta xây dựng dãy lặp theo công thức

$$x^{(m)} = Tx^{(m-1)} + c, \forall m=1,2,\dots$$

Ta cần khảo sát sự hội tụ của dãy $\{x^{(m)}\}$

Ta còn ãnh ly sau

Ñnh ly:

Neu $\|T\| < 1$ thì ãy lap $x^{(m)}$ sẽ hoã tu ve ãng hieãm x của hệpt, vũi moĩ vector ban ãu $x^{(0)}$.

Ta còn ãng thũc ãnh giaũ sai số:

$$(1) \quad \|x^{(m)} - x\| \leq \frac{\|T\|^m}{1 - \|T\|} \|x^{(1)} - x^{(0)}\| \quad \text{tiền nghiệm}$$

hoac (2)
$$\|x^{(m)} - x\| \leq \frac{\|T\|}{1 - \|T\|} \|x^{(m)} - x^{(m-1)}\| \quad \text{hậu nghiệm}$$

V. PHƯƠNG PHÁP LẠP JACOBI

Ta phân tích

$$A = D - L - U$$

trong đó

$$D = \begin{pmatrix} a_{11} & 0 & \dots & 0 \\ 0 & a_{22} & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & a_{nn} \end{pmatrix} \text{ ma trận chéo}$$

$$L = \begin{pmatrix} 0 & 0 & \dots & 0 \\ -a_{21} & 0 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ -a_{n1} & -a_{n2} & \dots & 0 \end{pmatrix} \text{ ma trận } \Delta \text{ dưới}$$

$$U = \begin{pmatrix} 0 & -a_{12} & \dots & -a_{1n} \\ 0 & 0 & \dots & -a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \text{ ma trận } \Delta \text{ trên}$$

Phương trình $Ax = b$

$$\Leftrightarrow (D-L-U)x = b$$

$$\Leftrightarrow Dx = (L+U)x + b$$

$$\Leftrightarrow x = D^{-1}(L+U)x + D^{-1}b$$

$$\Leftrightarrow x = Tx + c$$

$$\text{với } T = D^{-1}(L+U) \text{ và } c = D^{-1}b$$

pp lặp theo phân tích trên gọi là pp lặp Jacobi

Bây giờ ta tìm điều kiện để pp lặp Jacobi HT

Nhị nghĩa :

Ma trận A gọi là ma trận ñông chéo troi nghiêm ngat nếu noithoa ñieu kieñ sau :

$$\sum_{j=1, j \neq i}^n |a_{ij}| < |a_{ii}|, \quad \forall i = 1, n$$

Nhận xét :

Neu A la ma trañ ñông chéo troi nghiêm ngat thì

$$\det A \neq 0 \text{ va } a_{ii} \neq 0 \quad \forall i = 1, n$$

Định lý:

Nếu A là ma trận chéo trội nghiêm ngặt, thì pp lặp Jacobi hội với mọi giá trị ban đầu $x^{(0)}$

Ta có công thức lặp Jacobi

$$x^{(m)} = Tx^{(m-1)} + c, \quad \forall m=1,2,\dots$$

$$x_i^{(m)} = \frac{1}{a_{ii}} \left[-\sum_{j=1}^{i-1} a_{ij} x_j^{(m-1)} - \sum_{j=i+1}^n a_{ij} x_j^{(m-1)} + b_i \right], \quad \forall i=1,n$$

CM

Ta có $x^{(m)} = Tx^{(m-1)} + c$, $T = D^{-1}(L+U)$ và $c = D^{-1}b$

$$D^{-1} = \begin{pmatrix} 1/a_{11} & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 1/a_{22} & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & 1/a_{nn} \end{pmatrix} \quad T = \begin{pmatrix} 0 & -\frac{a_{12}}{a_{11}} & \dots & -\frac{a_{1n}}{a_{11}} \\ -\frac{a_{21}}{a_{22}} & 0 & \dots & -\frac{a_{2n}}{a_{22}} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ -\frac{a_{n1}}{a_{nn}} & -\frac{a_{n2}}{a_{nn}} & \dots & 0 \end{pmatrix} \quad C = \begin{pmatrix} \frac{b_1}{a_{11}} \\ \frac{b_2}{a_{22}} \\ \dots \\ \frac{b_n}{a_{nn}} \end{pmatrix}$$

A ma trận T không chéo trị nghiệm ngay nếu

$$\|T\|_{\infty} = \max_{1 \leq i \leq n} \left\{ \sum_{j=1, j \neq i}^n \frac{|a_{ij}|}{|a_{ii}|} \right\} < 1$$

\Rightarrow pp lặp hội tụ

Ví dụ: Cho hệ phương trình

$$\begin{cases} 10x_1 + x_2 - x_3 = 7 \\ x_1 + 10x_2 + x_3 = 8 \\ -x_1 + x_2 + 10x_3 = 9 \end{cases}$$

- Tìm nghiệm gần đúng $x^{(5)}$ với vector ban đầu $x^{(0)} = 0$
- Tính ma trận T và ρ
- Tính sai số của nghiệm $x^{(5)}$

a.

$$A = \begin{pmatrix} 10 & 1 & -1 \\ 1 & 10 & 1 \\ -1 & 1 & 10 \end{pmatrix} \quad \text{ma trận ñông chéo troi nghiem ngat}$$

Công thức lặp Jacobi

$$\begin{cases} x_1^{(m)} = \frac{1}{10} (-x_2^{(m-1)} + x_3^{(m-1)} + 7) \\ x_2^{(m)} = \frac{1}{10} (-x_1^{(m-1)} - x_3^{(m-1)} + 8) \\ x_3^{(m)} = \frac{1}{10} (x_1^{(m-1)} - x_2^{(m-1)} + 9) \end{cases}$$

m	0	1	2	3	4	5
$x_1^{(m)}$	0					
$x_2^{(m)}$	0					
$x_3^{(m)}$	0					

b. Ta có

$$T = \begin{pmatrix} 0 & -0.1 & 0.1 \\ -0.1 & 0 & -0.1 \\ 0.1 & -0.1 & 0 \end{pmatrix} \quad c = \begin{pmatrix} 0.7 \\ 0.8 \\ 0.9 \end{pmatrix}$$

c. Công thức sai số

$$\|x^{(5)} - x\| \leq \frac{\|T\|}{1 - \|T\|} \|x^{(5)} - x^{(4)}\|$$

Ta có $\|T\|_{\infty} = 0.2$, nên

$$\|x^{(5)} - x\| \leq \frac{0.2}{0.8} 4.9 * 10^{-4} = 0.1225 * 10^{-3}$$

VI. Phương pháp lặp Gauss-Seidel :

Ta phân tích

$$A = D - L - U$$

nhờ trong phần trước

Phương trình $Ax = b$

$$\Leftrightarrow (D-L-U)x = b$$

$$\Leftrightarrow (D-L)x = Ux + b$$

$$\Leftrightarrow x = (D-L)^{-1}Ux + (D-L)^{-1}b$$

$$\Leftrightarrow x = Tx + c$$

với $T = (D-L)^{-1}U$ và $c = (D-L)^{-1}b$

pp lặp theo phân tích này gọi là pp lặp Gauss-Seidel

Nhà lý:

Neu A là ma trận chéo trội nghiêm ngặt, thì pp lặp Gauss-Seidel hội với mọi giá trị ban đầu $x^{(0)}$

Ta có công thức lặp Gauss-Seidel

$$x^{(m)} = Tx^{(m-1)} + c, \forall m=1,2,\dots$$

$$x_i^{(m)} = \frac{1}{a_{ii}} \left[-\sum_{j=1}^{i-1} a_{ij} x_j^{(m)} - \sum_{j=i+1}^n a_{ij} x_j^{(m-1)} + b_i \right], \forall i=1,n$$

Ví dụ: Cho hệ phương trình

$$\begin{cases} 20x_1 - x_2 + 2x_3 = 12 \\ x_1 + 20x_2 - x_3 = 13 \\ -2x_1 - x_2 + 20x_3 = 14 \end{cases}$$

- Tìm nghiệm gần đúng $x^{(4)}$ với vector ban đầu $x^{(0)} = 0$
- Tính ma trận T và ρ
- Tính sai số của nghiệm $x^{(4)}$

a.

$$A = \begin{pmatrix} 20 & -1 & 2 \\ 1 & 20 & -1 \\ -2 & -1 & 20 \end{pmatrix} \quad \text{ma trận không chéo trở nghiệm ngay}$$

Công thức lặp Gauss-Seidel

$$\begin{cases} x_1^{(m)} = \frac{1}{20} (\quad + x_2^{(m-1)} - 2x_3^{(m-1)} + 12) \\ x_2^{(m)} = \frac{1}{20} (-x_1^{(m)} \quad + x_3^{(m-1)} + 13) \\ x_3^{(m)} = \frac{1}{20} (2x_1^{(m)} + x_2^{(m)} \quad + 14) \end{cases}$$

m	0	1	2	3	4
$x_1^{(m)}$	0				
$x_2^{(m)}$	0				
$x_3^{(m)}$	0				

b. Ta có:

$$D - L = \begin{pmatrix} 20 & 0 & 0 \\ 1 & 20 & 0 \\ -2 & -1 & 20 \end{pmatrix} \Rightarrow (D - L)^{-1} = \begin{pmatrix} 0.05 & 0 & 0 \\ -0.0025 & 0.05 & 0 \\ 0.004875 & 0.0025 & 0.05 \end{pmatrix}$$

$$U = \begin{pmatrix} 0 & 1 & -2 \\ 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \Rightarrow T = (D - L)^{-1}U = \begin{pmatrix} 0 & 0.05 & -0.1 \\ 0 & -0.0025 & 0.055 \\ 0 & 0.004875 & -0.00725 \end{pmatrix}$$

$$c = (D - L)^{-1}b = \begin{pmatrix} 0.6 \\ 0.62 \\ 0.791 \end{pmatrix}$$

c. Công thức sai số

$$\|x^{(4)} - x\| \leq \frac{\|T\|}{1 - \|T\|} \|x^{(4)} - x^{(3)}\|$$

Ta có $\|T\|_{\infty} = 0.15$, nên

$$\|x^{(4)} - x\| \leq \frac{0.15}{0.85} 3.5123 * 10^{-5} = 0.6199 * 10^{-5}$$

VII. Hệ phương trình tuyến tính đồng nhất :

1. Hệ phương trình :

Xét hệ phương trình $Ax = b$

Định nghĩa :

Hệ phương trình gọi là đồng nhất nếu mỗi thay đổi của A hay b thì nghiệm của hệ thay đổi.

Ví dụ: Xét hệ phương trình $Ax = b$ với

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 1 & 2.01 \end{pmatrix} \quad b = \begin{pmatrix} 3 \\ 3.01 \end{pmatrix}$$

Hệ phương trình có nghiệm $x = (1, 1)^T$

Thay đổi

$$b = \begin{pmatrix} 3 \\ 3.1 \end{pmatrix}$$

Nghiệm của hệ: $x = (-17, 10)^T$

Ta thấy nghiệm của hệ khác rất xa khi b thay đổi nhỏ. Vậy hệ không ổn định

Ví dụ: Xét hệ phương trình $Ax = b$ với

$$A = \begin{pmatrix} 10 & 7 & 8 & 7 \\ 7 & 5 & 6 & 5 \\ 8 & 6 & 10 & 9 \\ 7 & 5 & 9 & 10 \end{pmatrix} \quad b = \begin{pmatrix} 32 \\ 23 \\ 33 \\ 31 \end{pmatrix}$$

Hệ có nghiệm $x = (1, 1, 1, 1)^T$

Thay đổi A một ít

$$A = \begin{pmatrix} 10 & 7 & 8.1 & 7.2 \\ 7.08 & 5.04 & 6 & 5 \\ 8 & 5.98 & 9.98 & 9 \\ 6.99 & 4.99 & 9 & 9.98 \end{pmatrix}$$

Nghiệm của hệ: $x = (-81, 137, -34, 22)^T$

Ta thấy nghiệm của hệ khác rất xa khi A thay đổi nhỏ. Vậy hệ không ổn định

2. Số điều kiện :

Ta tìm điều kiện liên hệ ở trong

Định nghĩa : Số

$$k(A) = \|A\| \|A\|^{-1}$$

Gọi là số điều kiện của ma trận A

Ta có các tính chất :

$$(i) \quad 1 \leq k(A)$$

$$(ii) \quad \frac{\|\Delta x\|}{\|x\|} \leq k(A) \frac{\|\Delta b\|}{\|b\|}$$

$$(iii) \quad \frac{\|\Delta x\|}{\|x + \Delta x\|} \leq k(A) \frac{\|\Delta A\|}{\|A + \Delta A\|}$$

Nhan xét :

So sánh kích thước của ma trận ngược trong cho tính ổn định của hệ phương trình

- $k(A)$ càng gần 1 thì hệ càng ổn định
- $k(A)$ càng xa 1 thì hệ càng không ổn định

Ví dụ :

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 1 & 2.01 \end{pmatrix}$$

Ta có

$$A^{-1} = \begin{pmatrix} 201 & -200 \\ -100 & 100 \end{pmatrix}$$

$$\Rightarrow k(A) = 3.01 \times 401 = 1207.01 \gg 1$$

Vậy hệ không ổn định

Ví dụ:

$$A = \begin{pmatrix} 3 & 1 & -1 \\ 1 & 2 & 1 \\ -1 & 1 & 4 \end{pmatrix}$$

Ta có

$$A^{-1} = \begin{pmatrix} 7/13 & -5/13 & 3/13 \\ -5/13 & 11/13 & -4/13 \\ 3/13 & -4/13 & 5/13 \end{pmatrix}$$

$$\Rightarrow \kappa(A) = 6 \times 20/13 = 9.2308 \gg 1$$

Vậy hệ không ổn định